

علوم مخبره با رویکرد توحیدی

دکتر بهرام محسن پور

جانداران را مورد مطالعه قرار می‌دهد و هم در اطراف خلقت موجودات مورد مطالعه‌اش تدبیر می‌کند و هم با مراجعه به آموزه‌های دینی به تکمیل دانش خود درباره‌ی جهان اطراف می‌پردازد تا سرانجام بتواند به اسراری که آفریدگار جهان براساس هدایت تکوینی در نهاد جانداران گذاشته است، پی ببرد. به عبارت دیگر دانش آموز صدا را در این جانداران فراتر از یک رفتار غریزی مبتنی بر فعل و انفعالات مکانیکی تلقی می‌کند، زیرا آموزه‌های دینی به او می‌گویند که صوتی که بامدادان از پرندگان و صدایی که شبانگهان از وزغ‌ها به گوش او می‌رسد، در حقیقت تسبیح و تقدیسی است که این جانداران به آن مشغول‌اند و ستایشی است که آن‌ها با زبان خود از پروردگار به عمل می‌آورند (طباطبایی، ص ۶۷، ۱۳۶۳).

بنابراین در تدوین برنامه‌های درسی با رویکرد توحیدی، شاگردان ضمن ارج گذاشتن به روش‌های علمی و بهره‌گیری از روش‌های مطالعه‌ی مبتنی بر مشاهده و آزمایش و مددگرفتن از استدلال‌های عقلانی، با یک جهان‌بینی مبتنی بر توحید، به هستی که مخلوق آفریدگار است، می‌نگرند تا به فهم درستی از جهان اطراف دست یابند در این رویکرد، شاگردان، براساس آموزه‌های دینی خود، طبیعت را

تدوین برنامه‌های درسی با رویکرد توحیدی

تفاوت میان تدوین برنامه‌های درسی با رویکرد توحیدی و رویکرد سکولار را می‌توان با ذکر مثال زیر، توضیح داد در رویکرد سکولار، جهان اطراف، اعم از جماد، نبات و حیوان، جهانی کاملاً مادی به شاگردان معرفی می‌شود که ورای ماهیت مادی آن‌ها چیز دیگری وجود ندارد. برای شناخت چنین جهانی می‌توان از روش‌های تجربی، کاویدن و دستکاری سود جست و به مدد مشاهده و تکیه بر حواس، علت یا علل پدیده‌ها و رابطه‌ی بین فعل و انفعالات را شناسایی کرد و پرده از اسرار جهان طبیعی برداشت و از کنه آن سردرآورد اگر چه توسل به حس و تجربه برای تبیین جهان اطراف با چنین رویکرد تجربه‌گرایانه‌ی به‌ظاهر خطا و ناصواب نیست، لیکن این رویکرد تنها یک روی سکه را به ما می‌نمایاند و همه‌ی واقعیات مربوط به جهان هستی را نشان نمی‌دهد. به عنوان مثال، وقتی دانش‌آموزی در درس زیست‌شناسی، با رویکردی عاری از دین پدیده‌هایی چون صدای وزغ‌ها یا صوت پرندگان را مورد مطالعه قرار می‌دهد، صدا را در وزغ‌ها و صوت را در پرندگان در حد یک رفتار غریزی می‌بیند و تولید این اصوات را نتیجه‌ی یک سلسله

فعل و انفعال‌های مکانیکی، مانند ارتعاش هوا در اثر تارهای صوتی این موجودات، تلقی می‌کند و فراتر از این چیزی را به مدد حواس ظاهری خود تشخیص نمی‌دهد. اما زمانی که همین دانش‌آموز با رویکرد توحیدی به مطالعه‌ی جانداران به عنوان بخشی از طبیعت می‌پردازد، هم به مدد روش‌های تجربی، ارگانسیم

دیگر در حال سکوت و سکون نمی‌پندارند بلکه به مصداق آیه شریفه «یسبح لله ما فی السموات و ما فی الارض» (قرآن کریم، ۶۲: ۱) جماد، نبات و حیوان را در حال تقدیس و ستایش پروردگار می‌دانند و درمی‌یابند که در دامن جهانی قرار گرفته‌اند که اجزا و ذرات آن تسبیح‌گوی خالق بی‌همتا هستند و به تعبیر سعدی سخن‌سرای نامدار ایرانی:

به ذکرش هر چه بینی در خروش است
دلی داند درین معنی که گوش است
نه بلبل بر گلش تسبیح‌خوان است
که هر خاری به تسبیحش زبان است (گلستان)

گفتنی است پیش از آن که مطالعه‌ی جهان اطراف با رویکردی سکولار به مراکز علمی مسلمانان راه یابد و بینش پوزیتیویستی در میان آنان رواج پیدا کند، مطالعه‌ی طبیعت به عنوان مظهر آیات خدایی و با بینشی الهی مورد توجه بود و میان مطالعه‌ی طبیعت و دین پیوندی وثیق برقرار بود. اما متأسفانه در سده‌های اخیر این سنت دیرپا فراموش شد و رویکرد سکولار در مطالعه‌ی طبیعت متداول گشت. نصر در این باره چنین می‌نویسد:

«در سرتاسر تاریخ اسلام ارتباطی نزدیک بین عرفان، بعد متافیزیکی سنت و مطالعه‌ی طبیعت وجود داشته است. و این ارتباط را ما در سنت چینی و نائویستم نیز مشاهده می‌کنیم ... در اسلام ارتباط جدایی‌ناپذیری بین انسان و طبیعت و همچنین بین علوم طبیعی و دین و در خود قرآن، کتاب مقدسی که کلام خداوند می‌باشد، می‌توان مشاهده کرد.» (Nasr, p ۲۵, ۱۹۷۶)

اهداف رویکرد توحیدی

مطالعه‌ی طبیعت با رویکردی توحیدی، از دیدگاه برنامه‌ریزان درسی بر اهدافی استوار است که این اهداف در نظام‌های تعلیم و تربیت مغرب زمین مغفول مانده است، چرا که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام‌های آموزشی این جوامع اصولاً در پی دست‌یابی به آن‌ها نیستند. به عنوان مثال، یکی از اهداف تدوین برنامه‌های درسی علوم تجربی با رویکرد توحیدی این است که شاگردان هنگام مطالعه‌ی طبیعت، ضمن بهره‌مندی از دست‌آوردهای علمی این مطالعات، با پیچیدگی، عظمت و نظم موجود در خلقت نیز آشنا شوند و از نظم و استواری حاکم بر جهان درس توحید و خداشناسی بیاموزند و به تعبیر سعدی با مطالعه‌ی هر برگ از درختان سبز، به سوی معرفت کردگار رهنمون شوند. هدف دیگر این است که به دانش‌آموزان تفهیم شود که زمین و منابع موجود در آن، ودیعه و امانت الهی است که در اختیار بشر قرار گرفته است. لذا آدمیان باید ضمن برخورداری از این مواهب و استفاده‌ی بهینه از ذخایر زمین و پرهیز از تبذیر و اسراف، حفظ محیط زیست را یکی از وظایف اصلی خود بشمارند.

باز، هدف دیگر این است که دانش‌آموزان آگاه شوند که طبیعت و هستی، مظهر آیات الهی است و هر یک از موجودات و مخلوقات همواره با زبان خاص خود که ما درک نمی‌کنیم، به تسبیح خدای سبحان مشغول و سرگرمند. این آگاهی احتمالاً بر رفتارهای دانش‌آموزان چنان اثر می‌گذارد

که در تسبیح‌گویی و تقدیس پروردگار خویش، چنان که سعدی گفته است، به سایر موجودات تسبیح‌گوی تأسی می‌جویند:

دوش مرغی به صبح می‌نالید
عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را
مگر آواز من رسید به گوش
گفت باور نداشتم که تو را
بانگ مرغی چنین کند مدهوش
گفتم این شرط آمیخت نیست
مرغ تسبیح‌گوی و من خاموش (گلستان)

نتیجه و جمع‌بندی

در نظام آموزش و پرورش رسمی ما که اهداف آن منبعث از آموزه‌های دین اسلام است، متأسفانه مطالعه‌ی طبیعت در دروس علوم تجربی به شیوه‌ای صورت می‌گیرد که در کشورهای غربی رایج است. این بدان معناست که هنوز سازماندهی محتوا و نیز تدریس دروس در حوزه‌ی علوم تجربی، در مدارس و دبیرستان‌های ما راه حقیقی خود را پیدا نکرده است و این رویکردی است که نظام آموزشی ما را به تعالی نمی‌رساند. لذا باید رویکردی توحیدی را جای‌گزین رویکرد غیردینی کرد و پیوند میان دین و مطالعه‌ی طبیعت را برقرار نمود و حاکمیت بخشیدن به رویکرد توحیدی در تدوین برنامه‌های درسی علوم تجربی را به‌طور جدی پی گرفت، با این هدف که بتوان دانش‌آموزان را به سوی کسب یک جهانی‌بینی کل‌نگر در مطالعه‌ی طبیعت رهنمون شد تا آنان به فهم درستی از جهان اطراف خود نائل گردند. انشاءالله

منابع فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. اشراقی، مهدی. دارالفنون؛ گفتاری در هویت دارالفنون و جایگاه آن در تاریخ معاصر ایران، تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۳.
۳. سعدی، مصلح‌الدین شیرازی. گلستان، تصحیح متن و شرح لغات، حسین استاد ولی، تهران: انتشارات قدیانی، ۱۳۶۷.
۴. صدیق اعلم، عیسی. تاریخ فرهنگ ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
۵. قاسمی پویا، اقبال. مدارس جدید در دوره‌ی قاجاریه، بنیان و پیشروان، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۷.
۶. گلشنی، دکتر مهدی. از علم سکولار تا علم دینی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۷.
۷. طباطبایی، علامه سید محمد حسین. تفسیر المیزان، ترجمه فارسی سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: انتشارات دفتر اسلامی، ۱۳۶۳.
۸. وزارت آموزش و پرورش، جمعی از مؤلفان، کتاب زیست‌شناسی سال چهارم دبیرستان رشته علوم تجربی، تهران: وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، سال ۱۳۵۶.
۹. وزارت آموزش و پرورش، جمعی از مؤلفان، کتاب زیست‌شناسی سال چهارم دبیرستان رشته علوم تجربی، تهران: وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، سال ۱۳۷۰.

منابع انگلیسی

- Nasr, Seyyed Hossein, Man and Nature, The Spiritual Crisis of Modern Man, George Allen and Unwin Ltd, 1976.
- Ashraf, Seyed Ali, New Horizons in Muslim Education, The Islamic Academy, Cambridge, 1977.